

Банасевич Ірина Іванівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
навчально-наукового юридичного інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет ім. В. Стефаника»*

СПОЖИВЧИЙ ТА ПУБЛІЧНИЙ ДОГОВОРИ: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ

Відповідно до ст.42 Конституції України держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів робіт і послуг, сприяє діяльності громадських організацій споживачів. Особливої актуальності питання захисту прав споживачів набуває у зв'язку із тим, що цей правовий інститут належить до пріоритетних сфер адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Слід зазначити, що різні аспекти захисту прав споживачів були предметом дослідження окремих дисертацій, зокрема М. М. Гудими «Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг», Г. А. Осетинської «Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України», О. П. Письменної «Правовідносини, що виникають у зв'язку з порушенням прав споживачів внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг)», Ю. Ю. Рябченка «Судовий захист прав споживачів», О. Ю. Черняк «Цивільно-правовий статус споживача у контексті адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», О. Ю. Єгоричевої «Цивільно-правова відповідальність за продаж споживачам товарів неналежної якості», Г. О. Ільченко «Цивільно-правовий захист прав споживачів страхових послуг», Р. В. Пожоджука «Захист прав споживачів за договором постачання електричної енергії через приєднану мережу», У. П. Гришко «Захист прав споживачів транспортних послуг».

Однак на сучасному етапі розвитку доктрини вітчизняного цивільного права залишається відкритим питання розуміння поняття «споживчий договір». Відтак постає необхідність комплексного аналізу особливостей споживчого договору як самостійного

договірному типу, який охоплює різноманітні види цивільно-правових договорів, напрацювання загальних підходів, теоретичних концепцій щодо окремих його елементів.

Нагадаємо, що однією із ознак споживчого договору учені-цивілісти називають його публічно-правовий характер [1, с.26-27]. М. М. Гудима зазначає, що договір у якому приймають участь споживачі є публічним договором. Звертаючи нашу увагу на недосконалість конструкції ст. 633 ЦК України, учена цілком виправдано пропонує провести поділ публічних договорів на ті, в яких обидві сторони підприємці і ті, в яких контрагентом підприємця виступає юридична особа і ті, в яких другою стороною є фізична особа. Таким чином, на думку М. Гудими, не всі публічні договори є споживчими, натомість споживчий договір має завжди публічно-правовий характер. Публічний характер споживчого договору, на думку ученої, зумовлює таку його ознаку, як спрямованість на регулювання так званих переддоговірних відносин.

З цього приводу слід зазначити, що не зовсім доцільно та обґрунтовано наголошувати на публічно-правовому характері будь-якого цивільно-правового договору, в тому числі споживчого, адже правовідносини, котрі становлять предмет регулювання цивільного права, є приватноправовими та засновані на юридичній рівності і майновій самостійності їх учасників. Відтак мова може йти тільки про встановлення певних особливостей правового статусу сторін споживчого договору. Споживач наділений цілою низкою прав, а підприємець – рядом додаткових обов'язків з метою максимального забезпечення охорони та захисту прав та інтересів споживача.

Сучасна конструкція ст. 633 ЦК України дійсно дозволяє зробити висновок про те, що публічним вважатиметься не тільки договір, у якому однією із сторін є фізична особа-споживач, але й такий, в якому споживачем товарів, робіт чи послуг буде суб'єкт підприємницької діяльності. Яка ж тоді мета закріплення норм про публічний договір у Цивільному кодексі України, якщо стороною у публічному договорі буде не фізична особа-споживач, а підприємець?

Більшість учених-цивілістів вказують на те, що мета публічного договору – захист «слабкої» сторони в економічних відносинах. Так, В. І. Дрішлюк зазначає, що ознакою яка дозволяє говорити про публічність діяльності підприємця є факт укладення договору, прямо вказаного в законі публічним, а не зазначення про це в статуті, ліцензії, договорі. На думку вченого, така позиція буде сприяти

однозначному застосуванню норми про публічний договір до всіх правовідносин, де існує економічна нерівність сторін [2, с. 115].

Слід погодитись із тим, що ознака публічності вказує на те, що будь-який споживач може звернутися до підприємця, який продає товари, надає послуги чи виконує роботи, а останній зобов'язаний здійснити таку діяльність [3, с. 147].

При вживанні поняття «споживчий договір» слід враховувати, що слово «споживчий» визначає його як тип цивільно-правового договору, вказуючи на особливий суб'єктний склад і юридичний зв'язок контрагента такого договору – з споживачем. До особливих ознак споживчого договору слід віднести покладення на підприємця, який передає товари, надає послуги чи виконує роботи на користь споживача ряду переддоговірних обов'язків, зокрема мова йде про надання повної та достовірної інформації про товари, роботи та послуги. Окрім суб'єктного складу до ознак споживчого договору слід також віднести мету, з якою придбавається, замовляється або використовується відповідний товар, робота чи послуга.

Тобто дані договори виділяються законодавством в окремий тип договорів за суб'єктним критерієм, та обумовлені необхідністю захисту «слабкої» сторони, незважаючи на закріплення у цивільному законодавстві засад юридичної рівності суб'єктів цивільних правовідносин. Таку ж позицію викладено у рішенні Конституційного Суду України від 10.11.2011 року №15-рп/2011, де зазначено, що споживачу, як правило, об'єктивно бракує знань, необхідних для здійснення правильного вибору товарів (робіт, послуг) із запропонованих на ринку, а також для оцінки договорів щодо їх придбання, які нерідко мають вид формуляра або іншу стандартну форму.

Якщо однією із основних ознак публічного договору є участь у ньому підприємця, який повинен здійснювати діяльність з продажу товарів, виконання робіт або надання послуг, то конститутивна ознака споживчого договору – сторона споживач.

Під поняттям «споживач» у Законі України «Про захист прав споживачів» розуміється фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Із цього визначення випливає, що споживачами можуть бути лише фізичні

особи, включаючи громадян України, іноземців та осіб без громадянства.

Із вищенаведеного можна зробити висновок, що обидва договори: публічний і споживчий – спрямовані на встановлення додаткових гарантій для «слабшої» сторони договору. Однак, не всякий публічний договір є споживчим, а тільки той, в якому контрагентом суб'єкта підприємницької діяльності, який здійснює діяльність із передання товарів, надання послуг чи виконання робіт, буде фізична особа-споживач, яка придбаває відповідні товари, роботи чи послуги для задоволення особистих потреб. Крім того, не кожен споживчий договір є публічним, а тільки той, який прямо визнаний таким законом. Наприклад, договір про надання споживчого кредиту є споживчим договором, однак не є публічним договором, адже чинним законодавством не передбачено обов'язку банку чи іншої фінансової установи встановлювати у кредитних договорах однакові умови для всіх позичальників.

Такий же висновок можна зробити і щодо договору страхування. Як слушно зауважує Г. О. Ільченко, на споживача страхових послуг, яким є фізична особа, яка укладає зі страховиком договір страхування, а також фізична особа, в інтересах якої укладено договір страхування (застрахована особа), та яка отримує страхову послугу, необхідну для задоволення особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю цієї фізичної особи або виконанням нею обов'язків найманого працівника, поширюється законодавство про захист прав споживачів, в частині не врегульованій спеціальним законом [4, с. 15-16]. Тобто такий договір страхування, враховуючи усі ознаки, які йому притаманні, є споживчим, однак не може вважатися публічним, оскільки таким відповідно до Цивільного кодексу України не визнається.

Саме тому не зовсім обґрунтованою видається думка деяких авторів, які досліджують окремі різновиди споживчого договору, про те, що споживчий договір є особливим різновидом публічного договору [5, с. 7; 6, с.120-121].

Безумовно, що така позиція зумовлена існуванням у чинному законодавстві та науці цивільного права двох понять «публічний договір» і «споживчий договір». Причому, проаналізувавши зміст ст. 633 ЦК України та інших норм цього кодексу, які регулюють договірні відносини, що віднесені до публічних договорів, можна зробити висновок, що вони є споживчими. У зв'язку із цим постає

питання про доцільність існування такої категорії як «публічний договір», а головне – про відповідність її змісту сутності приватних цивільно-правових відносин.

Вочевидь, більш вдалим та таким, яке відповідає нормам міжнародного права є поняття «споживчий договір». У зв'язку із цим сучасна редакція ст. 633 ЦК України потребує змін. Зокрема, необхідно змінити назву статті на «Споживчий договір», а, відтак, і її зміст.

Список використаних джерел

1. Гудима М. М. Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2013. 212 с.

2. Дрішлюк В. І. До питання про ознаки публічного договору. *Університетські наукові записки*. 2007. №1 (21). С. 114-116.

3. Договір як універсальна форма правового регулювання: монографія / за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 399 с.

4. Ільченко Г. О. Цивільно-правовий захист прав споживачів страхових послуг: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / НДІ приватного права та підприємництва НАПрН України. Київ, 2016. 20 с.

5. Єгоричева О. Ю. Цивільно-правова відповідальність за продаж споживачам товарів неналежної якості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / НДІ приватного права та підприємництва НАПрН України. Київ, 2014. 20 с.

6. Пожоджук Р. В. Поняття та правова природа договору постачання електричної енергії через приєднану мережу як споживчого договору. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип.14. С.119-122.